

o razglasitvi za spomenik cerkve ali gradu, kjer je kamen vzidan, omembo mogoče tudi v aktu o razglasitvi starega mestnega jedra itd.). Bapremični arheološki spomenik in umetnosti ali zgodovinski spomenik bosta pa navadno, četudi sta na isti lokaciji, zahtevala vsak svoj, poseben akt, zaradi razlik v varstvenem režimu namreč. Seveda pa bo obvezno krajevno povezavo in povezavo med obema aktoma tudi označiti.

KRITERIJI ZA RAZGLASITEV ZGODOVINSKIH SPOMENIKOV VELIKEGA OZ. IZJEMNEGA POMENA

Pojem "zgodovinska dediščina" zajema objekte najrazličnejše oblike in vsebine, ki izpričujejo posamezne dogodke in kulturnozgodovinski razvoj slovenskega naroda. Pripovedujejo o razvoju trgovine, industrije in obrti, prometa in poštne zvez, kulture in prosvete, o političnem življenju, mejah, sodstvu, verstvu, zdravstvu in vojnah, ter o življenju in delovanju pomembnih ljudi. Ker so ti objekti v svojih tipoloških skupinah tako različno številčni in ohranjeni, nekateri pa doslej tudi neustrezno vrednoteni, jih je najbolje obravnavati po skupinah. Na splošno so kriteriji za razglasitev za spomenik naslednji:

- pričevalnost
- avtentičnost
- starost
- redkost, izjemnost
- stopnja ohranjenosti

1. Spomeniki NOB. Kriterije za izbor najpomembnejših spomenikov te vrste je dal že uvod v Kulturne spomenike Slovenije (spomeniki I. kategorije), ki upošteva spomenike delavskega gibanja pred 1941, večja zemljiška območja in kraje, ki se vežejo na pomembnejša dogajanja, avtentične spomenike in kraje ter grobišča. Posebnost teh spomenikov je torej njihova avtentičnost ter pričevalnost o zgodovinskih dogodkih. Glede zelo številčne skupine neavtentičnih, to je figuralnih spomenikov, pa velja, da odloča njihova likovna kvaliteta.
2. Spomeniki pomembnih ljudi. Gre za rojstne hiše, domove (kjer je pogoj, da je bivanje v določeni hiši povezano z delovanjem osebe), grobove, spominske sobe in figuralne spomenike. Tudi ta kategorija

je obdelana v že omenjeni publikaciji, ki upošteva pri določanju izjemnega pomena določenega objekta pomembnost človeka, na katerega spominja, ter ohranjenost in opremljenost objekta. Predlagani seznam je pomanjkljiv, ker že takrat nismo imeli in tudi še danes nimamo spiska tistih pomembnih ljudi vseh strok, katerih domovi, grobovi in spomeniki bi prišli v poštev za razglasitev. Kriterij zanjo je torej izjemnost, pa tudi stopnja ohranjenosti. Za spominske sobe, ki niso v sklopu avtentičnega objekta, pa sta odločilna bogastvo in pričevalnost zbranega gradiva in opreme.

3. Spomeniki kulture in prosvete. V to skupino spadajo

- a) knjižnice, ki jih je spomeniško zaščitenih pet, kriteriji za zaščito pa so pričevalnost, starost, izjemnost, avtentičnost.
- b) gledališča, ki jih je v Sloveniji iz časa pred 19. stoletjem ohranjenih le štiri ali pet. Kriterij za izbor: starost, redkost, avtentičnost.
- c) čitalnice, ki jih je ohranjenih manj kot deset. Osnovni kriterij je pričevalnost, pa tudi avtentičnost.
- č) tiskarne so le iz 19. stoletja in so prav tako zelo redke. Kriterija sta redkost in avtentičnost.
- d) šole - v Sloveniji je ohranjenih približno 190 šolskih stavb iz časa pred I. svetovno vojno. Nekaj jih je nedvomno potrebno razglasiti za izjemen spomenik. Kriteriji: starost, avtentičnost, morda tudi povezava s kako pomembno osebnostjo in dogodkom.
- e) sokolski domovi, ki imajo poleg telesno-kulturnega predvsem politični pomen. Do 1. svetovne vojne jih je bilo zgrajenih osem. Kriterij za razglasitev: starost, avtentičnost.

V ožji izbor za razglasitev bi prišli še nekateri drugi kulturno pomembni objekti, bodisi da se že zavedamo njihovega pomena (Slovenska matica, filharmonija, univerza), ali pa jih je potrebno še poiskati in ovrednotiti.

4. Spomeniki industrije, obrti. Ohranjeni objekti so zelo redki in tu je že glavni kriterij za izbor, poleg njega pa avtentičnost in starost. Pri tej kategoriji bi nam moralo iti za to, da se ohrani vsaj nekaj materialnih prič o začetkih našega industrijskega razvoja v 19. stoletju.
5. Spomeniki političnega dogajanja. Edinstven primer te vrste v Sloveniji je Zoisova hiša v Ljubljani (kongres 1821), sicer pa imam v mislih tu predvsem tabore, se pravi zgodovinske prostore. Vsaj dveh (Vižmarje, Ljutomer) od njih naj ne bi uničil današnji razvoj. Kriterija sta pričevalnost in avtentičnost.
6. Spomeniki prometa in zvez. Sem uvrščam mitnice oz. carine, pošne hiše, furmanske gostilne, cestne in železniške objekte (mostovi, viadukti, predori, železniške postaje). Kriteriji so starost, pričevalnost, avtentičnost.
7. Spomeniki sodstva in prava. Gre za objekte, povezane z vaško samoupravo (lipa s sedeži, stolp), hiše svobodnjakov, rihtarske hiše, sedeže sodišč, vislice, prangerje, gerihne križe, ječe, ki so vsi zelo redki. Kriteriji so torej redkost, avtentičnost in izpovednost.
8. Spomeniki upravne razdelitve. To so preostanki državnih, pokrajinskih, gosposkih in posestnih meja, ki so prav tako zelo redki. Kriterij - redkost, pričevalnost, starost.
9. Spomeniki verstva. Sem uvrščam objekte nekatoliških veroizpovedi (protestantov, židov): pokopališča, nagrobnike, šole, cerkve. Kriteriji so redkost, pričevalnost, avtentičnost.
10. Spomeniki zdravstva. To so bolnice, hiralnice, zdravilišča, lekarne, pa tudi kužna znamenja, ki dokumentirajo z napisi določeno epidemijo. Kriteriji: redkost, starost, pričevalnost, avtentičnost.

11. Spomeniki vojn. Poleg posameznih vojaških objektov, grobišč in prizorišč velikih bitk iz prejšnjih stoletij je tu še sklop ostankov soške fronte. Kriteriji: avtentičnost, pričevalnost, redkost, stopnja ohranjenosti.

IZRAZI IZ ZAKONA O NARAVNI IN KULTURNI DEDIŠČINI

v primerjavi z besedili, ki jih je dosedaj pripravila stroka varstva naravne in kulturne dediščine

Priloženi slovarček še zdaleč ni popoln terminološki slovar splošne rabe ali celo komentar za izvajanje zakona. S slovarčkom želimo prehoditi le nekaj poti do takega slovarja. V prvi vrsti naj bo slovarček povezava med še vedno aktualnimi besedili konservatorske stroke, kot so: prispevki v Varstvu spomenikov I-XXIII, Vestniku Z SRS VNKD 1-9; N. Šumi, Prenova Ljubljane, 1975, P. Fister, Obnova in varstvo arhitekturne dediščine, 1975, ter vrsta elaboratov, ki so jih pripravili delavci v organizacijah za varstvo naravne in kulturne dediščine. Ta besedila govore z istimi izrazi kot zakon o nekoliko drugače oblikovanih pojmi in obratno, iste pojme pa kdaj tudi drugače poimenujejo. Tehtni vsebinski in oblikovni vzroki narekujejo, ker je naš besedni zaklad omejen in ker se podobno dogaja tudi na drugih področjih družboslovnih strok, pač del teh neskladnosti ohraniti, jih pa toliko pojasnjevati in o njih toliko razpravljati, da so v določenih besednih zvezah in o določenih vrstah besedil jasna. Važno napotilo slovarčku naj bo naposled še dejstvo, da je izdelek konservatorjev za tiste bralce, ki konservatorsko delo dobro poznajo.

Slovarček je izdelek skupine dr. Iva Curk, dr. Ivan Sedej, Rado Smerdu, Davorin Vuga in Maja Žvanut.

Zdaj prosimo za kar največ pripomb in dopolnilnih predlogov.